

Atatürk Döneminin Son Kazanımı İskenderun Sancağı - Hatay

The Last Acquisition of Atatürk Period Iskenderun Sanjak - Hatay

Müzehher YAMAÇ*

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransızlar ve İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun İskenderun Sancağını da içine alan bölgesini işgal etmesinin sonrasında, Fransa ile ateşkes sağlayan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiş ve Sancak için özel bir yönetim uygulaması öngörülmüştür. 24 Temmuz 1922'de Fransa, Suriye ve Lübnan'ın bir parçası olarak İskenderun Sancağını manda yönetimi altına almıştır. Fransızlar Ortadoğu'daki çıkarları doğrultusunda 1936 yılı sonuna kadar oluşturduğu siyasi ve idari düzenlemelerle bölgede yönetimi sağlamıştır. Dış politikada zamanlamanın önemini iyi bilen Atatürk, Hatay'ın Türkiye'ye katılması sürecinde sorunun barışçı ve hukuka uygun bir şekilde çözümlenmesinin aşamalarında belirleyici bir rol oynamıştır. Ağırlıklı olarak resmî arşiv belgelerine ve gazetelere dayanan bu çalışmada, İskenderun Sancağının anavatan topraklarının dışında kalması, 1921 Ankara Anlaşması temelinde verilen taahhütler, Fransa'nın Suriye ve Lübnan Manda Yasası'na dayanarak yürüttüğü uygulamalar, Hatay'ın Türkiye'ye devri ve 23 Haziran 1939 Antlaşması ile bölgeden çekilmesi ile Fransa'ya yapılan ödeme araştırma konusu olarak yer almıştır. Nitel araştırma yöntemlerine göre çalışmanın bulguları kapsamında incelenen belgeler, özgün şekline mümkün olduğunca bağlı kalarak ve gerektiğinde katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılarak betimsel bir yaklaşımla sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Atatürk, İskenderun Sancağı, Manda Yönetimi, Türkiye, Fransa, Suriye.

Abstract

After the French and British occupation of the region, including the İskenderun Sanjak of the Ottoman Empire, following the First World War, the Ankara Agreement was signed on October 20, 1921, establishing a ceasefire with France. This agreement defined the Turkey-Syria border and outlined a special administration for the Sanjak. On July 24, 1922, France took control of İskenderun Sanjak as part of Syria and Lebanon under a mandate. Until the end of 1936, the French established political and administrative arrangements in the region to secure control in line with their interests in the Middle East.

Atatürk, well aware of the importance of timing in foreign policy, played a decisive role in the peaceful and lawful resolution of the issue during the process of Hatay's accession to Turkey.

Makale Geliş Tarihi: 21.03.2023. Makale Kabul Tarihi: 20.11.2023.

Araştırma Makalesi / Künye: YAMAÇ, Müzehher, "Atatürk Döneminin Son Kazanımı İskenderun Sancağı – Hatay", Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), Sayı: 33, Cilt: 17, Aralık 2023, s. 21-44.

* Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. myamac@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8587-330X.

Akademik
Bakış

21

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

This study, primarily based on official archive documents and newspapers, explores the issue of İskenderun Sanjak remaining outside the homeland, the commitments made on the basis of the 1921 Ankara Agreement, France's practices based on the Syria and Lebanon Mandate Law, the transfer of Hatay to Turkey, and the withdrawal from the region with the Treaty of June 23, 1939. The research is conducted using qualitative research methods, and the findings are presented descriptively, adhering as closely as possible to the original form of the documents and including direct quotations from participants' statements when necessary.

Key Words: Atatürk, İskenderun Sanjak, Mandate Administration, Turkey, France, Syria.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Suriye vilayetine bağlı bulunan İskenderun bölgesi, 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı sırada Türk kuvvetlerinin elinde bulunuyordu. Fransa Antlaşma'nın yedinci maddesine dayanarak önce Sancak adı verilen İskenderun ve Hatay bölgesini sonra da Urfa, Antep, Adana ve Mersin'i işgal etmiştir.¹Anadolu'da işgallere karşı üç yıl süren mücadelenin başarı kazanması üzerine, Fransa bir taraftan da kendi kamuoyunun baskısı ile Ankara hükûmeti ile anlaşmanın yollarını aramaktadır.²Taraflar arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanmıştır.³Müttefikler ile anlaşamayan konuların kalması, Türk ve Fransız hükûmetlerince onaylanmamış olması nedeniyle tamamlanamamış, bu nedenle bir ön anlaşma niteliğinde kalmıştır.⁴Anlaşma 31 Ekim 1921 tarihli Fransız Le Petit Parisien gazetesi tarafından okurlarına; "Fransız hükûmeti adına diplomat Franklin Bouillon tarafından imzalanan anlaşmanın iki millet arasında barış ve uzlaşmayı sağlamakla birlikte belirlenen sınırın Fransa'nın çıkarlarına uygun olmadığını, ancak ekonomik çıkarlar elde edileceği" olarak duyurulmaktaydı.⁵Savaş durumunu sona erdiren anlaşma ile Fransızlar, güney cephesindeki kuvvetlerini geri çekmiştir. İskenderun Sancağını Türkiye sınırları dışında bırakan anlaşmanın ardından başlayan sınır çizme komisyonunun çalışmaları bir sonuca ulaşamamıştır.⁶Anlaşmanın 7. maddesinde bu bölge için özel bir yönetim rejimi kurulması, bölgenin Türk soyundan gelen halkının kültürünün geliştirilmesi ve Türk dilinin resmi bir nitelik taşıması öngörülmüştü.⁷Anlaşmanın 8. maddesi Türkiye-Suriye sınır çizgisi ile ilgilidir. Buna göre sınır

görsel

- 1 İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri (1936-1939)", *Belleten*, C. XLIX, S. 93, Nisan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 79.
- 2 Yücel Güçlü, "The Struggle for Mastery in Cilicia : Turkey, France and the Ankara Agreement of 1921", *The International History Review*, vol.23, n°3 (sept.2001), s. 580-603.
- 3 MAE, Série E Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 174, s. 66-87.
- 4 Bu bağta "Antlaşma" (Traité) değil de, "Anlaşma (Accord) denilmesi, onun ön niteliğini yansıtmaktadır. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C.I, Türk Tarih Kurumu, 2000, Ankara, s. 48.
- 5 Le Petit Parisien, 31 Ekim 1921, s. 1
- 6 Soheila Mameli-Ghaderi, "Le Tracé de La Frontière Entre La Syrie et La Turquie (1921-1939)", *Guerres Mondiales et Conflits Contemporains*, Vol.207, Issue 3, 2002, s. 125-138.
- 7 BCA, Belge No: 030.10.224.510.12/1.

İskenderun Körfezinde Payas'tan başlayarak, Meydan-ı Ekbez-Kilis-Çobanbey istasyonları Suriye'de kalacaktır. Ankara sınır konusunda taviz vermek istememiş, ancak o günkü koşullar gereğince tanımlanmış, ardından Lozan Konferansı devam ederken konu TBMM'nde uzun bir süre tartışılmış sonunda, Türk tarafını temsil eden Dışişleri Bakanı İsmet Paşa başkanlığında çetin müzakerelerin ardından 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmıştır.⁸Lozan görüşmelerinde Suriye sınırının belirlenmesi konusunda 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması esas alınmış ve Lozan Antlaşması'nın 3. maddesi olarak kabul edilmiştir.⁹

Fransız Mandasında İskenderun Sancağı

24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti Konseyi, Suriye ile Lübnan mandalarının temel yasasını (charte) kabul etmişti. Manda yasası ile Milletler Cemiyeti, Sancak bölgesinin idari yapısında manda yönünde birtakım düzenlemelerde bulunmuştur.¹⁰Fransa'ya bırakılan Sancak bölgesinin içinde bulunduğu Suriye mandaterliği, Milletler Cemiyeti tarafından 29 Eylül 1923'de tasdik edilmiş, manda yönetiminin resmen uygulanmasına başlanmıştır. Fransa, Sancak için kabul ettiği özel rejimi korumuştur. 5 Ekim 1923'te Türk hükûmeti Ankara Anlaşması'ndaki Sancak bölgesi için öngörülen özel yönetimin uygulanmadığı nedeniyle Fransa'ya bir nota vermiştir. Fransa 20 Ekim'de Türklerin İskenderun bölgesinin hiçbir yerinde çoğunlukta bulunmadığı cevabını vermiştir. 1924 yılında Türkiye'nin ısrarları ile Fransa, Sancak idaresinde yeni düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerle Sancak, anayasa ve dışişleri bakımından Suriye'ye bağlı olacak, 12 üyeli Sancak Meclisi kurulacak ve verilecek kararlar Fransız yüksek komiserini temsil eden delege ve yüksek komiserin onayından geçecektir. 1923 yılında Halep devletine bağlı olan Sancak, 1925 yılında çıkarılan özel statü ile Fransa'nın Suriye manda yönetimine bağlanmıştır. Bölgede Suriye'nin otoritesi giderek artmaktadır ve Sancak görevlileri genellikle Şam hükûmeti tarafından atanmaktadır. Türkiye ile Suriye arasındaki sınır ana hatları ile Ankara Anlaşması'nda gösterilmiş; ayrıntıların saptanması için de bir ay içinde sınır komisyonu kurulması kararlaştırılmıştı. Komisyon ancak Eylül 1925'de toplanabilmiş, ancak sorun çözülememişti. Şubat 1926'da Fransa'nın Yüksek Komiseri Henry De Jouvenel, Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmuştu. Ardından 18 Şubat 1926'da Türk tarafını temsil eden Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Albert Sarraut tarafından sınırları belirleyip, Türk-Fransız ilişkilerini düzenleyen bir sözleşme parafe edilmişti. Görüşmeler sonunda iki ülke arasında 30 Mayıs 1926'da yani Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul anlaşmazlığının imzalanmasından kısa bir süre önce, "Türkiye-Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" imza-

8 GCZ IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.181-190.

9 TBMM ZC, Devre, II, C.26, İçtima senesi III, TBMM Matbaası, Ankara, 1957, s. 163-166; Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 254.

10 Ayın Tarihi, *Suriye ve Lübnan Manda Yasası*, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1936, s. 100-105.

görsel

Akademik
Bakış

23

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

lanmıştır.¹¹Le Temps gazetesi bu haberi, “Türkiye ile Düzenlemeler” başlığı altında okurlarına duyurmuştur.¹²

1926-1934 arası dönem, Sancak’la ilişkili olarak sakin bir dönemdir. Suriye Meclisindeki Sancak temsilcileri, Sancağın doğrudan Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanmasını istemişler, Fransız yönetimi de bu talebe olumlu bakmıştır. Ocak 1926’da seçimler yapılmış ve Fransız delegesinin istediği şekilde sonuçlanmıştır. 3 Şubat 1926’da Türkiye ile Fransa arasında Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır.¹³Sancak Meclisi, Mart 1926’da toplanmış ve bir Anayasa ile beraber Fransız Yüksek Komiserliğine bağlı, Fransız mandası altında İskenderun hükûmetini ilan etmiştir. Fransız Yüksek Komiserliğinin Sancak’taki delegesi Pierre Durieux hükûmet başkanı olmuştur. Sancak’taki bu gelişmelere Suriye’de büyük tepkiler gösterilir ve Sancağın bağımsızlıktan vazgeçmesini sağlarlar. 12 Haziran 1926’da Sancak Meclisi İskenderun’un Suriye Devleti içinde muhtar bir bölge olarak kalmasına karar vermiştir.¹⁴Fransa 1928 yılına kadar Suriye’de iç karışıklıkları destekleyerek, Suriye’ye egemen olmak ve bölgedeki denetimini sözde Cumhuriyet ilan ederek anayasal yoldan devam ettirmek amacındadır. Bu amaçla hazırlanan 1928 Suriye Anayasası ve ekleri 14 Mayıs 1930’da Fransız Yüksek Komiserliğinin kararnamesi ile yürürlüğe girmiştir.¹⁵1928 yılının bir diğer önemli gelişmesi ise; Türkiye’de gerçekleştirilen harf devrimini benimsetmek, yeni harfleri öğrenmek ve öğretmek amacıyla açılan kurslara, Suriye ve Arap basının şiddetli tepki göstermesi olmuştur.¹⁶

1931 yılında Suriye Şam Meclisine Milletvekili, Sancak İdare Meclisine de üye seçimi yapılmıştır. İdare Meclisine Antakya’dan 2 Türk, 2 Sünni Arap, 1 Ortodoks ve Alevi, Kırıkhan’dan 1 Türk ve 1 Ermeni, İskenderun’dan birer Türk, Alevi ve Ortodoks 12 üye seçilir. 1932 yılına gelindiğinde, Sancak Türkleri davaları ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedirler. Türkiye’nin 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmasının ardından, 1934’de Balkan Paktı’na katılması, Avrupa’da “statuquo” yanlısı olan Fransa ile Türkiye’yi birbirine daha yakınlaştıracaktır. Akdeniz’de bir tehdit olarak ortaya çıkan İtalya’ya karşı Türkiye’nin Milletler Cemiyetine katılması, Roma- Berlin ekseninin yarattığı tehlike de bu durumun ortaya çıkmasında rol oynamıştı. Bu ortamda Fransa, Türkiye’nin Sancağa yönelik girişimlerine karşı çok sert tutum almadığı gibi, 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin kabul edilmesinde de etkili oldu.¹⁷ Bu sırada Fransa’da Nisan-Mayıs aylarında yapılan seçimleri sol

11 Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 86.

12 Le Temps, 4 Haziran 1926, s. 1.

13 Soysal, a.g.e., s. 393.

14 Gönübol, a.g.e., s. 85.

15 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.16.

16 Melek, a.g.e., s. 26.

17 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, C. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1991, s. 343.

partiler kazanmış ve Haziran 1936'da Léon Blum hükûmeti güvenoyu almıştır. Dışişleri Bakanı Yvon Delbos ve Siyasal Müsteşar Pierre Viénot Avrupa buhranlarının aldığı istikamet karşısında Suriye ve Lübnan'ın, Fransa'nın müttefiki bağımsız devletler durumuna getirilmesi için Suriye ve Lübnan ile münasebetlerini yeni bir düzene sokmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin Sancak konusunda resmi talebi bağımsızlık olmasına rağmen gerek bölge Türklerinin gerekse TBMM'ndeki bazı milletvekillerinin doğrudan doğruya Sancağın Türkiye'ye ilhak edilmesinden yana oldukları anlaşılmaktadır. 21 Mart 1936'da İçişleri Bakanlığına Sancak'tan gönderilen gizli bir raporda; buradaki Türkler'in kalplerinde dolaşan tek emelin "Türkiye'ye ilhak" olduğu belirtilmekte, ancak Türkiye'nin bu konudaki amaç ve kararı bilinmediği için organize bir hareketin ortaya çıkmadığı kaydedilmekte ve Türkiye'den bir işaret almaları halinde ilhak için harekete geçecekleri vurgulanmaktadır.¹⁸Fransa 9 Eylül 1936'da yapılan bir antlaşma ile Suriye'ye, iki ay sonra da Lübnan'a bağımsızlık verdi.¹⁹Le Figaro gazetesi "Fransa - Suriye Antlaşması" başlıklı makalede, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da mandater devlet konumunu sonlandıracak anlaşmayı onayladığını duyurmaktaydı.²⁰

Milletler Cemiyeti Kararları

Fransa 26 Eylül'de Milletler Cemiyeti Konseyine, Fransa-Suriye Antlaşması'nı sundu.²¹Ancak 9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşmada İskenderun Sancağı ile ilgili bir madde yoktu. Fransa Suriye'den çekilirken, Sancak ile ilgili yetkilerini Suriye'ye devreliyordu. Türk hükûmeti bu durumu kabul etmedi. Cenevre'deki Milletler Cemiyetinin toplantısında Fransa ile yapılan görüşmeler olumlu sonuçlanmayınca; 9 Ekim 1936'da Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığı ile Fransa Dışişleri Bakanı Yvon Delbos'a verdiği notada, Suriye'ye yapıldığı gibi İskenderun Sancağına da bağımsızlık verilmesini istedi.

Konu Türkiye ile Fransa arasında diplomasi yolu ile tartışılırken Atatürk; 1 Kasım 1936'da TBMM açılış konuşmasında, "Sancağın sahibinin Türkler olduğunu ve bu sorunun Türkiye ile Fransa arasında tek uyuşmazlık konusu olup, çözümlenmesi gerektiğini" ifade etmiştir.²²2 Kasım 1936'da ise, Sancağın mücadele önderlerinden Tayfur Sökmen'e "Davaya resmen el konuldu, Antakya- İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay'dır, İskenderun-Antakya Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin adını Hatay Egemenlik Cemiyeti olarak değiştirin ve faaliyetlerinizi bu isim altında yü-

- 18 Yusuf Sarıncay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, CXII, S.34 Mart, 1996, s. 16.
- 19 Robert B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936", *Middle Eastern Studies*, Vol.22, No.2, 1986, s. 147.
- 20 Le Figaro, 8 Eylül 1936, s.1.
- 21 Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)*, C. IV., TC. Dışişleri Bakanlığı, 1973, Ankara, s. 159.
- 22 BCA, Belge No: 030.10.224.510.12/20; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Top: Nimet Arsan, C.1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1981, s. 392.

görsel

Akademik
Bakış
25
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

rütün” talimatını vermiştir.²³ Atatürk, yaşanan hadiseleri de göz önünde bulundurarak bölgeye İskenderun ya da Antakya adı yerine tarihi kaynaklı, Hitit kökenli bir isim seçmiş, bölgede yaşayan tüm halkı içerisine alıp, onları birleştirip, bütünleştireceğine inandığı “Hatay” adını vermiştir.²⁴

Fransa Dışişleri Sekreteri, Milletler Cemiyeti Temsilcisi, M. Pierre Viénot aracılığı ile 10 Kasım 1936’da verilen cevapta; Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile yapılan görüşmeye atıfta bulunularak, İngiltere–Irak modelinin alındığı anlaşmanın “Fransa-Suriye Antlaşması’nın, bölgenin ve azınlıkların güvenliğini sağladığını ancak, Türk hükûmeti ile 1921 Anlaşması çerçevesinde görüşmeler yapılabileceğini” açıklamıştır.²⁵ Sancağa bağımsızlık vermenin, Suriye’yi parçalamak demek olacağını ve mandater devlet olarak buna yetkisi bulunmadığını bildirdi. Fransız Dışişlerine göre; Türklerin savı “hukuken savunulabilir değildi” fakat askeri üstünlükleri sayesinde, savlarını kabul ettirmek için baskı yapabilecek durumdaydılar.²⁶ Milletler Cemiyeti tarafından verilmiş manda yetkisinin bölünmezliğinden yola çıkan Paris, Ankara’ya konuyu Milletler Cemiyetine götürme önerisinde bulundu, Türkiye de kabul etti.²⁷ 10 Aralık 1936’da Atatürk; Ankara Palas’ta Fransız Büyükelçisi M. Henri Ponsot ile görüşmüş, Sancak konusunda ilhak talep etmediğini, her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istediğini ve Türkiye’nin kararlılığını hükûmetine anlatmasını istemiştir.²⁸ Ponsot’ya “Milletime söz verdim: Hatay’ı alacağım dedim, milletim benim dediğime inanır, sözümü yerine getirmezsem onun huzuruna çıkamam” demiştir.²⁹ Aynı gün Türkiye’nin Milletler Cemiyetine bir muhtıra vermesinin ardından, konu 10 Aralık’ta Milletler Cemiyetinde görüşülmüştür. Türk tarafını Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında; Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioglu, Milletler Cemiyeti Daimî Delegesi Neemetin Sadak, müşavir sıfatıyla Tayfur Sökmen ve Adliye Vekaleti Hukuk İşleri Umumi Müdürü Şinasi Devrin’den oluşan bir heyet temsil etmektedir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, antlaşmalarla teyit edilmiş olan Türk halkının haklarının korunması şartıyla, meseleyi ikili görüşmelerle çözüme taraftarı olduklarını ifade etmiştir.³⁰ 15 Aralık 1936 tarihli Le Figaro gazetesinde “Hatay Olayı’nın Gerçek Anlamı” başlıklı uzun bir makalenin sonunda; “...Suriye’yi beş yüzyıl boyunca yöneten Türkler, bu bölgedeki Türklerin Arap yönetimine

görsel

- 23 BCA, Belge No: 030.10.224.510.12/17.
24 Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi-Osmanlı Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 55.
25 Majid Khadduri, “The Alexandretta Dispute”, *The American Journal of International Law*, Vol.39. No.3, Jul, 1945, s.406. www.jstor.org/stable/2193522.
26 Stéphane Yerasimos, “Le Sandjak d’Alexandrette: Formation et Integration D’un Territoire”, *Revue de l’Occident Musulmen et de la Méditerranée*, No. 48-49, 1988, s. 198.
27 Armaoğlu, a.g.e., s.384.
28 Bilal N. Şimşir, “Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri”, *Belleten*, C.XLV/1, Sayı:177, Ocak, 1981 s. 199.
29 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, C.2, Yapı Kredi Yayınları, 1973, s. 608.
30 Adnan Aita, *The Conflict d’Alexandrette et la Société des Nations*, Librairie Universelle Damas, 2010, s.11.

girmesini istememektedir. Bu sorun dostane bir şekilde çözüme ulaşmaktadır. Türk Fransız ilişkileri bu sorundan etkilenmeyecek kadar muhteşemdir” değerlendirmesinde bulunmaktadır.³¹

Fransız tarafının tezi; manda yasasına göre Suriye topraklarının bölünemeyeceğini, Suriye’nin bağımsızlığının Sancak idari yapısına zarar vermeyeceğini, manda statüsünde değişiklik için Milletler Cemiyeti Konseyinin kararının gerekli olduğunu savunmaktadır.³² Konsey, İsveç temsilcisi Sandler’in uyuşmazlığın çözümü için raportör olarak atanmasına karar verir.³³Sandler’in hazırladığı rapora uygun olarak Hollanda, Norveç ve İsviçreli üç kişilik bir heyet gözlemci olarak Sancağa gönderilir. 22 Aralık 1936’da Paris’te görüşmelerde bulunan Türk Dışişleri Bakanı’nın Sancak ile ilgili önerisi Suriye ile bir konfederasyon oluşturulması, dışişleri, gümrük ve para birliği dışındaki konularda her bölgenin ayrı bir varlık olması yönündedir. Fransa bu teklifi kabul etmez. Bu tarihlerde Atatürk Hatay bayrağının şeklini belirlemiştir ve Milletler Cemiyeti Gözlemciler Heyeti de Sancağa varıp incelemelere başlamıştır.³⁴

Çözüm arayışları devam ederken, Sancak’ta olaylar çıkmış Türk kamuoyu tepki göstermeye başlamıştır. 5 Ocak 1937’de Atatürk 3 günlük güney seyahatine çıkmış ve Eskişehir’de kendisine katılan Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile görüşmüş ve durumu tartışmıştır.³⁵ İnönü Fransa’ya, Atatürk’ün kararlılığını Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığı ile bildirmiştir. Le Petit Parisien gazetesi Atatürk’ün gezisini haber yaptığı makalede, “... Uluslararası kurumlarda bu gezinin Türkiye-Fransa arasındaki gerginlikle ilgili olabileceğini” yazmaktaydı.³⁶ Kurun gazetesi bu haberi “Atatürk Konya’dan sonra Cenub’a hareket etti” başlığı altında “Paris telaşa düştü, Türkiye’nin Sancağa karşı askerî harekatta bulunup bulunmayacağı merak ediliyor” olarak duyurmaktaydı.³⁷ Le Figaro gazetesi de “Hatay’ın Prestiji” başlıklı makalede; “Hatay’ın ve İskenderun Limanı’nın öneminden bahsederek, Hatay’ın ve bu vesile ile Atatürk’ün dünya gündeminde olduğunu” yazmıştır.³⁸ 18 Ocak’ta Fransa Başbakanı Léon Blum Sancak meselesinde Milletler Cemiyeti kararını kabul edeceklerini, Sancak’ta idareyi sağlayacak Fransız bir Yüksek Komiser denetiminde özel bir statünün kurulabileceğini bildirmiştir. Türkiye Fransa’nın bu önerisini bağımsızlığa aykırı bularak reddetmiştir. Türkiye’nin, Fransa ile Akdeniz’de bir yardımlaşma anlaşması

31 Le Figaro, 15 Aralık 1936, s. 1.

32 BCA, Belge No: 030..10.224.510.12/1; Soysal, a.g.m., s. 86.

33 Gönlübol, a.g.e., s.129.

34 Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl. Anılar, Yorumlar*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980, s. 107.

35 Hugh Poulton, *Top Hat, Grey Wolf and Crescent. Turkish Nationalism and the Turkish Republic*, Londres, Hurst&Company, 1997, s. 93.

36 Le Petit Parisien, 7 Ocak 1937, s. 1.

37 Kurun, 8 Ocak 1937, s. 1.

38 Le Figaro, 8 Ocak 1937, s. 1.

görsel

Akademik
Bakış

27

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

yapabileceğini ima etmesi Fransa'yı, Sancak konusunda bir formül arayışına sevk etmiştir. Sancak için kabul edemeyecekleri bağımsızlık yerine, ayrı varlık (entité distincte), esnek deyimini bulmuşlardı.³⁹ Türkiye bu öneriyi bağımsızlık sayılmayacağı için kabul etmemiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, tarafları uzlaştırıcı yoğun bir çaba göstermiş, sonunda Fransa tutumunu değiştirmiş, böylece Türk görüşüne yakın anlaşma temeli bulunmuştur. Sandler Raporu, bu şekliyle 27 Ocak 1937'de Konsey'de oybirliği ile kabul edilmiştir.⁴⁰ Milletler Cemiyeti'nin onayladığı Sandler Raporu, Türk basınında büyük ilgiyle karşılanmıştır. Ulus gazetesi başyazarı F. Rıfki Atay, Atatürk'ün İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafa değinerek; "Türkiye'nin millî meseleler üzerinde büyük bir dikkat ve ciddiyetle durduğunu ve Türkiye'nin sorunun çözümünü Milletler Cemiyeti'ne bırakarak barışçı ve insaniyetçi politikasını kanıtladığını" belirtmiştir.⁴¹ La Croix gazetesi bu anlaşmayı "Hatay Sorunu'nun Kesin Çözümü" başlığı altında duyurmuştur.⁴²

Raporda, Uzmanlar Komitesi tarafından hazırlanacak statü ve anayasa ile Sancak işlerinde bağımsız; dış ilişkilerinin Suriye yönetimince yönetileceği, ancak Suriye'nin MC Konseyinin izni olmadan Sancağın statüsüne zarar veremeyeceği, bu denetim için Fransız bir delege atanacağı, Sancak ve Suriye arasında gümrük ve para birliği olacağı, polis ve jandarmadan başka askersel gücün bulunmayacağı, Türkiye'nin İskenderun Limanı'ndan yararlanması için Sancak statüsüne hükümler konulacağı açıklanmıştı.⁴³ Bu rapor Sancağın koşulsuz olarak, bağımsızlığına kavuşmasını isteyen Türkiye için geçici bir formüldür. Raporda öngörülen statü ve anayasayı hazırlamak için, 25 Şubat 1937'de Türkiye, Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollanda'nın oluşturduğu Uzmanlar Komitesi, Gözlemciler Heyeti ile çalışmak üzere Sancağa gider. Türkiye'yi Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Fransa'yı Yakındoğu'da Fransız politikasının oluşturulmasından ve aynı zamanda yetkinin siyasi yapısından sorumlu olan, Cenevre'deki Daimi Mandalar Komisyonunun temsilcisi olan Robert De Caix temsil etmektedir.⁴⁴ Le Figaro gazetesinin Hatay sorunu ile ilgili gelişmeleri aktardığı makalede "Sandler tarafından hazırlanan raporda, Hatay'ın Statüsü ve Temel Yasası hakkında, Türkiye-Fransa arasında yaşanan olumlu siyasetin etkili olduğu" ifade edilmiştir.⁴⁵ Yunus Nadi ise Cumhuriyet gazetesinde yazdığı "Hatay ve Suriye Meselesi" başlıklı yazısında, Hatay meselesini Türklerin hallede-

39 Soysal, a.g.m., s. 87.

40 Lucien Bitterlin, *Alexandrette: Le "Munich de l'Orient" ou Quand La France Capitulait*, Jean Picollec, Paris, 1999, s. 234.

41 Ulus, 29 Ocak 1937, s. 1.

42 La Croix, 28 Ocak 1937, s.1.

43 H. L. "The Sanjak of Alexandretta," *Bulletin of International News*, Vol.13.No.15, Jan. 23, 1937, Royal Institute of International Affairs, London, s.3, www.Jstor.org/stable/25639616.

44 Debra Colon Callaghan, *The Thought and Role of a French Imperialist: Robert de Caix*, American University of Beirut and Syria, Department of History and Archeology, France, 1998, s. 123.

45 Le Figaro, 25 Mayıs 1937, s. 1.

ceğini, Türkiye'nin konuyu Milletler Cemiyetine taşıyarak dürüstlük örneği gösterdiğini yazmıştır.⁴⁶Uzmanlar Komitesinin hazırladığı rapor 29 Mayıs 1937 günü Cenevre'de, Türk ve Fransa Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Sancak Statüsü ve Anayasanın ekli olduğu Uzmanlar Komitesi Raporunda, İskenderun Sancağı o günkü yönetsel çevresine göre tanımlanmıştır.⁴⁷ Türklerin çoğunlukta olduğu Bayır, Bucak ve Hazne kasabalarını dışarıda bırakmıştı. Resmi dil olarak Türkçe yanında Arapça resmî dil olarak kabul edilmişti. Anayasa'da yasama erkinin, iki dereceli bir seçim yolu ile 40 üyeden oluşan Meclis tarafından kullanılacağı ve Cumhurbaşkanı seçeceği ayrıntıları ile açıklanmıştı. Le Figaro gazetesi bu gelişmeleri, "Sancağın Toprak Bütünlüğü ve Sınırları ile İlgili İki Anlaşma Yürürlüğe Girdi" başlıklı bir makalede yayınlamıştır.⁴⁸

Yapılan antlaşmaları Suriye Parlamentosu 3 Haziran 1937'de yayınladığı bildiri ile tanımadığını ve Sancağın, Suriye'nin bir parçası olduğunu ilân etti. Suriye halkı da Sancağa bağımsızlık verilmesinden ötürü bazı şehirlerde hükûmeti protesto etti. Le Figaro gazetesi "Fransa-Suriye İşbirliği" başlıklı makalede, "Suriye'de yaşayan azınlıkların korunması görevinin Fransa'ya verilmesini" gündemine almıştır.⁴⁹ İskenderun ve çevresinin Türkiye tarafından ilhak edilmek üzere olması, Suriyelileri telaşa düşürüyordu. Büyük Suriye toprakları içerisinde kabul ettikleri İskenderun'un Türkiye tarafından alınması ve ardından Halep ve civarı için de aynı ihtimalin geçerli olabileceği Suriyelileri düşündürmekteydi.⁵⁰Sancak Anayasası 29 Kasım 1937'de yürürlüğe girecekti ve ilk iş olarak seçimlerin yapılması gerekiyordu. Ancak bu şartlar içinde seçimler yapılamadı. Suriye ise seçimler konusunda güçlükler çıkarmakta ve Statü ve Anayasa ile Türk-Fransız anlaşmalarına tepki göstermektedir. Milletler Cemiyetinin kurduğu bir komite, Ekim 1937'de Sancağa gelerek bir seçim tüzüğü hazırladı ve seçimlerin 15 Temmuz 1938'e kadar tamamlanmasına karar verdi. 29 Kasım 1937'de Statü ve Anayasa'nın yürürlüğe girmesi gerekirken, Sancak'ta Türkler bağımsızlık ilânı dolayısı ile gösteriler yapmak istemiş, Fransız temsilci Roger Garreau bunu önleyince olaylar çıkmıştır.⁵¹Bu arada Fransa, Sancak'taki Suriye görevlilerinin işine son vererek yönetimi doğrudan kendi eline almış ve Milletler Cemiyetine verilmiş olan denetim yetkisi ile bölgenin silahsızlandırılması konusundaki hükümlerini, bunların ancak Suriye mandasının sona ermesinden sonra uygulanacakları gerekçesiyle uygulamaya koymayı reddetmişti.⁵² Bunun üzerine Türkiye 29 Aralık'ta bir nota ile, "1930 Dostluk Antlaşması"nı iptal ettiği-

46 Cumhuriyet, 28 Mayıs 1938, s. 1.

47 BCA, Belge No: 030.10.224.510.9/1.

48 Le Figaro, 30 Mayıs 1937, s. 1.

49 La Croix, 16 Aralık 1937, s. 1.

50 Martin Thomas, The French Empire Between the Wars, Manchester University Press, 2005, s. 324.

51 Armaoğlu, a.g.e., s. 350.

52 Yerasimos, a.g.e., s. 194.

görsel

Akademik
Bakış

29

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

ni Fransız hükûmetine iletmıştır.⁵³Milletler Cemiyeti Konseyi, yönetmeliğin Türk hükûmeti ile danışılarak düzeltilmesini ister.⁵⁴

1938 yılı başında Avrupa’da ortam içice gerginleşmiş, mart ayında Almanya Avusturya’yı ilhak etmiştir. Boğazlardaki egemenliği ve konumu Türkiye’nin stratejik önemini arttırmaktadır.⁵⁵Fransa’nın da Doğu Akdeniz’deki güvenliği nedeniyle, Türkiye’ye olan ihtiyacı artmıştı.⁵⁶ Türkiye bu siyasi konjonktürden yararlanarak, Sancak meselesini çözümleyebilecektir.⁵⁷L’Humanité gazetesinde yayınlanan bir makalede “Atatürk’ün Hatay konusundaki kararlılığı, gerekirse sert tedbirlere başvurabileceği” yazılmıştır.⁵⁸31 Ocak 1938’de Türkiye’nin itirazları üzerine, Milletler Cemiyeti Konseyi seçim yönetmeliğinin yeniden düzenlenmesine karar vermiş ve Cenevre’de yapılan görüşmelerde komite, Sancak için bir gözlemci heyeti kurulması kararlaştırmıştır. Seçimlerde önce seçmenler cemaat olarak yazılacaklar, bu seçmenler birinci derece seçimini, seçilenler de ikinci derece seçimini gerçekleştireceklerdir. Bu arada Sancak dışından da birçok Ermeni, Alevi ve Arap Sancak’a getirilerek nüfusa kaydedilmekteydi. Ayrıca Türkler arasında da itilaflar uyandırarak, Türk nüfuzunu tamamen zayıflatmak istemekteydiler. Dışişleri Bakanı Bonnet bu durumu ileride Ankara Büyükelçisi René Massigli’ye; “Gerçekte 1921’den beri Sancağın demografik dengesi Türkler aleyhine değişti, biz bir yandan oranın yabancıları insanların Sancağa yerleşmesini kolaylaştırırken, öte yandan Türkiye’den kaçan Anti Kemalistlerin çoğuna iltica hakkı tanıdık” açıklamasında bulunacaktır.⁵⁹ Fransız kaynaklarına göre 1930’ların ortalarında toplam nüfusun içinde Türkler çoğunluğu temsil etmiyordu.⁶⁰ Fransız Diplomatik Belgelerinde bulunan 27 Kasım 1936 tarihli belgede ise; Sancağın toplam nüfusu 219.080 olarak gösterilmektedir. Bu toplam içinde Türkler 85.242 ile birinci sırada yer alırken, ardından Aleviler 62.026, Ermeniler 24. 911, Sünni Araplar, 22.461, Kürtler 22.461 ve diğer nüfuslar yer almaktadır.⁶¹

Nisan 1938’de, Milletler Cemiyeti Komisyonunun gözetiminde Sancak’ta seçimle ilgili çalışmalar başlar. Mayıs ayında seçmen listeleri hazırlanır. Seçim Komisyonu liste hazırlanırken, Türk, Arap, Alevi, Ermeni ve

görsel

53 Soysal, a.g.m., s. 92.

54 Erkin, a.g.e., s. 105.

55 Otto J. Kienitz, “The Emerging Storm :Sir Percy Loraine and Anglo-Turkish Rapprochement, 1934-1935”, *Penn History Review*, vol.23, n°2, Printemps 2016, s. 86-114.

56 Cemil Koçak, *Türk Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 130.

57 Keith D. Er Watenpaugh, “The Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol.28, No.3, Aug., 1996, s. 366. www.jstor.org/stable/176392kin.

58 L’Humanité, 25 Ocak 1938, s. 1.

59 René Massigli, *La Turquie Devant La Guerre, Mission a Ankara 1939-1940*, Edition Plon, Paris, 1964, s. 43.

60 Robert B. Satloff, “Prelude to Conflict: Communal Interdependence in theSanjak of Alexandretta 1920- 1936”, *Middle Eastern Studies*, Vol.22, No.2, 1986, s. 147-180.

61 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.469, s. 2-7.

Rum-Ortodoks seçmenin doğuştan mensup olduğu cemaate yazılmasını istemektedir. Türkler ise herkesin istediği cemaate yazılmasını istemektedirler. Komisyonun mayıs ayı sonunda tamamladığı ilk dereceli seçimlere göre kayıtlı 43.735 kişiden %49,98'inin Türk ve %50.02'sinin diğer cemaatlerden olduğu saptanmıştır.⁶²Bu arada seçim sırasındaki olaylar Türkiye'de de itirazlara yol açmış, TBMM ve Türk basınında protesto edilmiştir. 20 Mayıs'ta Atatürk, hastalığına rağmen trenle Ankara'dan yola çıkarak Mersin, ardından Silifke ve Adana'daki askeri birlikleri denetleyerek, resmigeçit yaptırmış ve ardından Sancak sınırına 30.000 kişilik kuvvet yığılmıştır.⁶³Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suad Davaz'ın girişimleriyle Fransa'nın tutumunda yumuşama görülmüş, 4 Haziran'da Fransız Yüksek Komiseri Roger Garreau'nun yerine Albay Philibert Collet getirilmiştir. 6 Haziran 1938'de de Fransız valinin yerine Abdurrahman Melek atanmıştır.⁶⁴ 9 Haziran'da seçimler yeniden başlamış ancak olaylar devam etmektedir. Bunun üzerine Türkiye 17 ve 22 Haziran'da Fransız hükümeti ve Milletler Cemiyeti nezdinde protestolarda bulunur. Türk ve Fransız hükümetlerinin talebi üstüne Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu Sancak'taki seçim işlerini durdurarak, Sancak'tan ayrılır.

Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatana Katılması

14 Haziran'da Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ile, Fransa'nın Yakındoğu ordusu komutanı General Huntziger'in başkanlığındaki askerî heyet arasında görüşmeler başlamıştı. 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan antlaşmanın 2. ve 3. maddesine dayandırılarak 3 Temmuz 1938'de Türk-Fransız Askerî Antlaşması imzalanır.⁶⁵Le Petit Parisien gazetesi "Türk-Fransız İlişkilerinde Yeni Dönem" başlıklı makalede, Sancağın güvenliği için askerî iş birliğinin önemi ve iki ülke arasında yaşanan krizin son bulduğunu vurgulamaktadır.⁶⁶Antlaşma'ya göre, Sancağın mülki bütünlüğü ile siyasi statüsü Türkiye ve Fransa tarafından sağlanacaktır. Asayışı 6000 kişilik bir kuvvet sağlayacak, bunun 1000 kişisi Sancak'tan geri kalanı da Türkiye ve Fransa tarafından sağlanacaktır. Antlaşma, Sancak'ta manda yönetimi süresince yürürlükte kalacak, ardından yeni bir anlaşma yapılacaktır. Türkiye ile Fransa arasında, Paris ve Ankara'daki siyasi görüşmelerin ardından Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Fransız Büyükelçi Henri Ponsot tarafından Ankara'da 4 Temmuz 1938 Türk-Fransız Dostluk Antlaşması imzalanır.⁶⁷ Antlaşma Türkiye'nin iptal ettiği 1930 Türk-Fransız Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması yerine geçecektir. Bu Antlaşma iki devlet arasında iyi ilişkilere yönelik hükümler, Sancak'la ilgili maddeler ile herhangi bir saldırı karşısında birlikte alınacak siyasi ve

62 Soysal, a.g.m., s. 97.

63 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C.2, Yapı Kredi Yayınları,1973, s. 645.

64 Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 13.

65 BCA, Belge No: 030.10.224.510.12/1.

66 Le Petit Parisien, 2, 9 Temmuz 1938, s. 1.

67 Le Figaro, 4 Temmuz 1938, s. 1.

görsel

Akademik
Bakış

31

Cilt 17

Sayı 33

Kış 2023

ekonomik tedbirleri içermektedir. 4 Temmuz'da Askerî Antlaşma'ya uygun olarak Sancak'ta görev alacak Türk öncü kuvvetleri Sancağa girmiş,⁶⁸Türk birlikleri, Türkler tarafından büyük bir sevinç içinde karşılanmıştır.⁶⁹Bu gelişmeler Sancak'taki Ermeniler ve Suriye'de tepkilere neden olmuştur.⁷⁰

Sancak'ta Fransa Yüksek Komiseri Albay Philibert Collet ve Türk heyetinde yer alarak Antakya'daki askeri görüşmelere katılan Ortaelçi Cevat Açıkalın'ın da yer aldığı seçim komisyonu kurulmuştur.⁷¹Komisyon seçim işlerinin 22 Temmuz'da yeniden başlatılmasına karar vermiş ve 31 Temmuz'da birinci derece seçimler tamamlanmıştır. 2 Ağustos 1938'de Türk toplumuna, Mart 1938 tarihli anlaşma uyarınca 22 milletvekilinin sayısını veren 15 numaralı karar alınmıştır. Seçim büroları tarafından hazırlanan listeler incelendikten sonra, 1 Ağustos günü kayıtlı seçmen sayısı şu şekilde belirlenmiştir: Türk toplumu 35.847, Alevi topluluğu, 11.319, Ermeni topluluğu 5.504, Arap topluluğu 1.845, Rum-Ortodoks topluluğu 2098, diğer topluluklar 359'dur. Bu nedenle ikinci dereceden seçmen sayısı şu şekilde belirlenmiştir: Türk toplumu: 358, Aleviler topluluğu: 113, Ermeni topluluğu: 55, Arap topluluğu: 18, Rum topluluğu-Ortodoks: 20'dir. 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap, 2 Rum-Ortodoks milletvekili seçilmiştir.⁷²Türk milletvekili adayları 22 kişi olduğundan seçim yapılmasına gerek duyulmadan seçilmiş sayılmışlardır.⁷³İskenderun Sancağında ilk oylamaları organize etmek ve kontrol etmekle yükümlü olan komisyonun çalışmaları için, Milletler Cemiyeti tarafından verilen avanslardan 268.676.35 İsviçre Frank'ı Fransız hükûmetinin katkı payı olarak alınmıştır.⁷⁴

2 Eylül 1938'de Sancak Meclisi ilk toplantısını yaptı.⁷⁵Meclis'in ilk toplantısında Tayfur Sökmen Devlet Başkanı olarak seçilmiş ve tüm milletvekilleri, Sancak statüsüne göre resmi dil Türkçe ve Arapça olduğu halde Türkçe yemin etmişlerdir. Toplantıda yeni kurulan devletin adının "Hatay" olması kabul edildi. Atatürk tarafından şekli çizilmiş olan, Türk bayrağına çok benzeyen Hatay Bayrağı belirlenmiştir. 5 Eylül'de Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek'i Başbakanlığa atamış ve 7 Eylül 1938'de Hatay Millet Meclisi, Hatay Devleti anayasasını ve hükûmet programını kabul

görsel

68 Le Figaro, 6 Temmuz 1938, s. 1.

69 Soysal, a.g.e., s. 95.

70 Adil Dağıstan; Adnan Sofuoğlu, *İşgalden Katılıma Hatay, Atatürk'ün Dış Politika Zaferi*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 88.

71 Cevat Açıkalın, "Cevat Açıkalın'ın Anıları: İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941)", *Belleter*, C. 56, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 371-466.

72 De Pierre Bazantay, *La France et La Question d'Orient, Relations Internationales. Un Conflct de Nationalites*, Document Inédit, (Rapport n03) Par Monsieur Arménag Aprahamian Président du Conseil National Arménien, s. 38. http://www.westernarmenia.eu/stat.gov.wa/fr/2012/Le_Sandjak_d_Alexandrette_Rapport_n3.pdf

73 Melek, a.g.e., s. 61.

74 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.476 ,s. 240.

75 Gönübol, a.g.e., s. 133.

etmiştir.⁷⁶Türkiye Cumhuriyeti'nde yürürlükte bulunan yasaların Hatay'da uygulanması ilke olarak kabul edilerek Türk İstiklal Marşı, Hatay Milli Marşı olarak kabul edilmiştir. Sancak Statüsü'ne göre, Hatay Devleti dışişlerinde Suriye'ye bağlıdır. Hatay'daki yeni uygulamalardan bir diğeri de devlet dairelerindeki Fransız ve diğer yabancıların yerine Türk uyruklu kişileri getirmek olur. Türkiye'den getirilen uzmanlar jandarma ve emniyet teşkilatının düzenlenmesini sağlarlar. Eğitim programlarının düzenlenmesi çerçevesinde Fransızca zorunlu ders olmaktan çıkarılır, Antakya Lisesinin programları Türkiye liselerinin programları temel alınarak yeniden düzenlenir. 23 Eylül 1938'de Hatay Devleti Yüksek Mahkemesi kurulur. Hatay sorunun çözülmesine çok önem veren Atatürk'ün; 10 Kasım 1938 'de hayatını kaybetmesi Fransız basınında büyük yankı bulmuştur.⁷⁷Ardından, Türkiye'deki gelişmelerin Türk dış politikasına etkileri Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay'de uzun uzadıya tartışıldı.⁷⁸Atatürk'ün cenaze törenine gelen Suriye heyeti, Suriye'nin taksim edilmesi önerisini bir kez daha Türk yetkililere ilettili. Kasım 1938'de René Massigli Ankara'ya büyükelçi olarak atandı ve Ocak 1939'da Ankara'ya geldi. İngiliz taraftarı ve Alman karşıtı olarak bilinen Büyükelçi, aynı zamanda Lozan Barış Konferansı'nda 1922-1923'de genel sekreterlik görevinde bulunmuştu. Konferans süresince, o zaman Türk delegasyonu başkanı olan İnönü ile sıklıkla iletişimde bulunmuştu. Fransızlar Sancağı talep edilen duruma getirmeye isteksizdirler, özellikle Fransa-Suriye Antlaşması'nın imzalanmasından beri Suriye ile ilişkileri güçlü tutmak istiyorlardı.⁷⁹Büyükelçi Massigli'nin, Fransa- Türkiye arasında anlaşma sağlanmasında önemli rolü olmuştur.⁸⁰

Ocak 1939'da Hatay Meselesi ile ilgili hızlı gelişmeler görülmeye başlanır. Hatay Meclisi, Türk Medeni Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nu kabul eder. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının Hatay Devleti Kanunu olarak kabulüne dair kanun 16 Şubat 1939'da Hatay Meclisinde kabul edilir.⁸¹Bu arada Avrupa, genel bir savaşa doğru hızla yaklaşmaktadır. Türkiye ve İngiltere, Balkanlar ve Doğu Akdeniz Bölgesi'nin savunması bakımından yaşamsal önemi olan ortaklaşa bir güvenlik paketi oluşturacaklarını açıkladılar.⁸²12

76 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.475, s. 214.

77 Le Petit Parisien, 11 Kasım 1938 s.1; Le Matin, 11 Kasım 1938, s.1; Paris Soir, 11 Kasım 1938, s. 1; L'Action Française, 11 Kasım 1938; s.1-2; L'Humanité, 11 Kasım 1938, s.3; Excelsior, 11 Kasım 1938, s.5.

78 Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 194.

79 Yücel Güçlü, *The Question of the Sanjak Alexandretta: A Study in Turkish -French- Syrian Relations*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s. 248.

80 Tan, 10 Haziran 1939, s. 1.

81 Hamit Pehlivanlı vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2011, s. 121.

82 Y. Olmert, "Turkey, the Levant Question During the Second World War," *Middle Eastern Studies*, Vol.23, No.4, Oct. 1987, s. 437. Taylor&Francis, Ltd., www.jstor.org/stable/4283204.

görsel

Akademik
Bakış

33

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

Mayıs 1939'da Türk- İngiliz Ortak Deklarasyonunu imzaladılar.⁸³ Ardından Türkiye, 19 Ekim 1939'da Türk- İngiliz-Fransız ittifakını imzaladı.⁸⁴ İngiliz ve Fransızlarla girişilen antlaşmayı Türk devlet adamları bir savunma önlemi olarak, kendi ulusal çıkarlarını korumak için imzalamışlardı. Bu dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu izledikleri politikayla, bir diplomasi başarı örneğini sergilemişlerdir. Menemencioğlu'nun görüşüne göre Türkiye'nin savaşa girmesi kendisine, "büyük devletlere hizmet etmekten öte bir yarar sağlamazdı." Alman Büyükelçisi Von Papen'e belirttiği gibi: "Dış politikamızın amacı, kendi başımıza karar yetkimizin sonuna kadar korunmasıdır. Kesinlikle inanıyorum ki, savaşa girersek kendi kendimize karar verme yetkimizi yitiririz ve bundan ülkemin en küçük bir kazancı olmaz".⁸⁵ Bu anlaşmaya göre; bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan, İngiltere ve Fransa'nın katılacakları bir savaş Akdeniz'e yayılırsa Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti. İttifak sonrası İngiltere ve Fransa ile yapılan iktisadi ve mali anlaşmalar ile Türkiye büyük oranda maddi yardım ve savaş malzemesi temin edecekti. Bundan sonra taraflar arasında askeri ve teknik konularda görüşmelere de başlanmıştır.⁸⁶ Hatay Devleti sınırlarını tespit etmek için kurulan Türk-Fransız heyeti 4 Kasım 1939'dan itibaren çalışmalarına başlamıştı.⁸⁷ Bu arada yüksek komiserlik görevinden istifa ettikten sonra, yeni Yüksek Komiser Gabriel Puaux göreve başlayana kadar Beyrut'ta bulunan Damien De Martel, Hatay'da bütünleşme yönündeki gelişmelerin çok hızlı olması üzerine bu yeni durumu, "pazarlık kozlarımızı kaybetmek istemiyorsak, biran evvel görüşmelere başlamalıyız" biçiminde rapor etmektedir. Hatay'da inisiyatifin Türkiye'nin eline geçtiğini anlayan Suriye, Türkiye ile ilişki kurmak için girişimlerde bulunmaktadır. Fransa da bir an önce Türkiye ile anlaşmak gereksinimi duyuyordu. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli, Türk-Fransız Deklarasyonu'nun Georges Bonnet ile Türk Büyükelçi Suad Davaz arasında Paris'te, Hatay Antlaşması'nın da Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile kendisi tarafından Ankara'da imzalanması önerisini, Bonnet'e iletmış ve öneri kabul edilmişti. Türk- Fransız görüşmelerinde Antlaşma'nın imzalanmasından önce, Hatay meselesinin kesin bir sonuca bağlanması talebi yerine getirilmiş oluyordu. 23 Haziran 1939'da ittifaka yönelik Türk-Fransız Deklarasyonu Paris'te, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını öngören "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Antlaşma" Ankara'da

görsel

- 83 Figen Atabay, "Türk-İngiliz Belgeleri Işığında Hatay Sorunu'nun Çözümüne Dair Bazı Değerlendirmeler", *Belgi Dergisi*, S.20, 2020, s. 2586.
- 84 R. R. Kasliwal, "The Foreign Policy of Turkey Since 1919", *The Indian Journal of Political Science*, Vol.7, No.1/2, July-September/October-December, 1945, s.387. Indian Political Science Association, www.jstor.org/stable/42743793
- 85 Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 5.
- 86 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. C. I., İletişim Yayınları, 2015, s.271.
- 87 Melek, a.g.e., s. 83.

imzalandı ve 13 Temmuz'da yürürlüğe girdi.⁸⁸Antlaşma Türk basınında büyük yankı buldu. Son Posta Gazetesi "Hatay Bayrağımız Altında" manşeti ile "Türkiye ve Fransa dün ilhak kararını imzaladılar bütün yurt sevinç içinde", Cumhuriyet gazetesi "Hatay Artık Bizimdir" manşeti altında Fransa ile varılan anlaşmanın Ankara'da büyük bir merasimle imza edildiğini, Tan gazetesi "Hatay Türk Vatanına Kavuştu", Vakıf gazetesi "Zaferimiz Kutlu Olsun Hatay'a Kavuştu" manşetleri ile tüm aşamalarını takip edip, destekledikleri Hatay davasının mutlu sonucunu okurları ile paylaşmaktaydı.⁸⁹

Antlaşma yürürlüğe girer girmez, Fransa 36 milyon Fransız frankı karşılığında Hatay'daki askerî mallar, Liman İşletmesi, Elektrik İdaresi ve benzerlerini Türkiye'ye devretmeyi kabul etmiştir.⁹⁰Protokole göre; 3 milyon frank düzenleme yürürlüğe girdiği anda, 25 milyon frank düzenlemenin yürürlüğe girmesinin ardından, 30 gün içinde verilecek, kalan tutar 23 Mayıs 1939 tarihinde verilecektir.⁹¹ Ödemeler Fransızlar zamanında yapılan binalar ve mülkler karşılığında, mal sahiplerine yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Antlaşma, Suriye tarafında tepki ile karşılanmış ve siyasi olarak yasa dışı olarak değerlendirilmiştir. Fransa'nın bu Antlaşma ile; "Türkiye'yi yatıştırmak için, Sancağı feda ettiği" şeklinde yorumlanmıştır.⁹²

30 Haziran 1939'da Hatay Devleti Meclisi Abdülgani Türkmen başkanlığında bir toplantı yapmış, bu toplantıda Hatay Meclisi Anavatana katılma kararı vermiştir.⁹³30 Haziran'da karar TBMM'de onaylanarak, Hatay Türkiye Cumhuriyeti'ne 63. vilayet olarak katıldı. 4 Temmuz 1939'da Senato'dan Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'e gönderilen raporda, "23 Haziran'da Ankara'da imzalanan Antlaşma ile Alexandretta Sancağının Türkiye'ye verildiği, aynı gün Quai d'Orsay'de, Fransa-Türkiye Karşılıklı Antlaşması'nın yapıldığı ve sonrasında yapılacaklar için izin istenmektedir."⁹⁴ 7 Temmuz 1939 tarihinde Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararı yasa ile kesinleşmiş ve çıkarılan "Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun" ile merkezi Antakya olan Hatay Vilayeti kurulmuştur.⁹⁵23 Temmuz'da Türk ve Fransız birlikleri arasında bir törenle Hatay Türkiye'ye devredildi. Son Fransızlar, Antakya kışlasının önünde düzenlenen törenle Sancak'tan ayrılmış ve Fransız bayrağı indirilerek Türk bayrağı çekilmiştir. Fransa'nın Antakya Konsolosu M. Grosson,

- 88 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 124,130; Vol. 473, s. 74-79, 110-111, 228- 229.
- 89 Son Posta, 24 Haziran 1939, s.1.; Cumhuriyet, 24 Haziran 1939, s.1.; Akşam, 24 Haziran 1939, s.1.; Tan, 24 Haziran 1939, s. 1.; Vakıf, 24 Haziran 1939, s. 1.
- 90 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban,Vol. 475, s. 9,11,12.
- 91 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 23-29; Vol. 471, s. 102; Vol. 472, s . 44, 59; Vol. 475, s. 9.
- 92 Edmond, Melhem, "The Sanjak of Alexandretta: A Forgotten Syrian Territory", *Al-Zawba-ah*, Issue, 9, Vol.2,November,1998, s. 3. www.ssnp.net/index2.php?option=com_content&task=view&did=828pop=1&page=0
- 93 Cumhuriyet Gazetesi, 23 Haziran 1939, s. 1.
- 94 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.471, s.29, 30; Vol. 472, s. 1, 2.
- 95 Resmî Gazete, 11/VII/ 1939, Sayı: 4255.

görsel

Akademik
Bakış

35
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

Türkiye'deki Fransa Büyükelçisi'ni yapılan tören hakkında bilgilendirmektedir.⁹⁶Yüksek Komiser Gabriel Paux da 24 Temmuz'da Beyrut'tan, son Fransızların törenle Sancak'tan gidişini rapor etmektedir.⁹⁷

Antlaşmanın, Paris'te onay belgelerinin verilerek en geç 22 Temmuz'da yürürlüğe girmesi 11. maddede öngörülmüştü. Türkiye'den sonra Fransa'da da onaylanınca, imzalı metinler 13 Temmuz'da Paris'te verilmiş, böylece Antlaşma o gün yürürlüğe girmişti.⁹⁸Bunun üzerine Fransa Dışişleri Bakanı George Bonnet Antlaşma'nın Fransızca metnini, bir mektupla Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'ne yollamış ve Antlaşma metni Milletler Cemiyetinin Resmî Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Paris'ten gönderilen 8 Aralık 1939 tarihli raporda; "Franklin-Bouillon Anlaşması gereğince, Alexandrette Sancağının politikasını Türkiye'nin kontrolüne verdik, bunun üzerine Sancağın tamamını talep ettiler. Fransa-Türkiye ilişkilerinin güzel devam etmesi için, Sancağın tamamını Türkiye'ye verdik (23 Haziran 1939 tarihli Antlaşma)" olarak yer almaktadır.⁹⁹ Türkiye ile Fransa arasında Ankara'da imzalanan bu Antlaşma, Türkiye'de 4 Temmuz 1939 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁰

Fransız Diplomatik Belgelerinde yer alan bilgilere göre; Fransa Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşlerden Sorumlu Siyasi Direktör Yardımcısı Robert Renom de la Baume'un, 8 Ocak 1940'ta Türk Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'na teslim ettiği mektubundan, 23 Haziran 1939 Antlaşması'nın ekindeki protokolün 2. maddesine göre Türkiye ödemelerinin 28 milyon nakit para ile peşin, 7 milyon geçen 23 Ağustos'ta olacak şekilde kliring hesabına nakit para ile iki parça halinde ödendiğini ve geriye 7 milyon frank kaldığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹Geride kalan miktar da 30 Ağustos 1939 tarihinde ödenerek, ödemeler tamamlanmıştır.¹⁰²Bu şekilde Türkiye'nin, Fransızların Hatay'da yapmış olduğu yatırımlar karşılığında ileride iddia edileceği olasılıklara son vermek amacıyla, diplomatik açıdan gereğini yaptığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Hatay'ın Türkiye'ye katılması 28 Ocak 1920'de Misakımillî'nin ilan edildiği tarihten, 30 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılmasına kadar geçen iki aşamalı bir süreci kapsamaktadır. Fransızlarla imzalanan 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile bölge Türkiye sınırları dışında kalmış, ancak özel bir statü tanınmıştı. Lozan Antlaşması sırasında çözülemeyen sorun, 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyetinde alınan kararlar ile iç işlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye

96 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.472, s. 93.

97 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.472, s.1, 2.

98 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.474, s. 177, 182.

99 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.474, s. 128.

100 Resmî Gazete, 4/VII/1939- Sayı: 4249, No. 3658.

101 MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.475, s. 9.

102 Ek 1. MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.473, s. 111, 112, 113.

görsel

bağlı olduğu bir statü kabul edildi. Hatay’da yapılan seçimlerde Türklerin çoğunluğu sağlaması sonucunda, 2 Eylül 1938’de Hatay Devleti kuruldu. Fransa ile imzalanan 23 Haziran 1939 Tarihli ‘Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesin Çözümüne İlişkin Antlaşma’nın ardından, Hatay Millet Meclisi oy birliği ile Türkiye’ye katılma kararı aldı. Bu süreç zarfında Türkiye dikkatli ve sabırlı bir strateji ile Hatay’a bağımsızlık verilmesi ve Hatay’ın Türkiye’ye katılmasını sağlamıştır. Her aşamada diplomatik görüşmeleri sürdürmüş, Milletler Cemiyeti kararlarına uygun davranarak yürütülen müzakerelerde hukuka saygılı bir tavır sergilemiştir. 1930’larda İkinci Dünya Savaşı öncesindeki uluslararası ortam koşulları, Avrupa konjonktüründeki hızlı değişimler dikkatle izlenmiştir. Avrupa’daki revizyonist devletlerin tehdidi altında, ekonomik ve siyasal olarak istikrarsız bir durumda bulunan Fransa, kendi güvenliği açısından Türkiye’ye gereksinim duymaktadır. Türkiye bu ortamda, Ortadoğu ve Balkanlar’daki güç dengesi içinde jeopolitik konumunu çok iyi değerlendirmiştir. Sorununun çözülmesi başta Atatürk olmak üzere, bölge halkının kararlı mücadelesi ve zamanın Türk devlet adamlarının diplomasi alanında kazanmış oldukları, etkileri günümüze kadar süren çok önemli bir başarıdır. Hatay’ın anavatanına katılmasında izlenen politika, dünyanın savaşa sürüklendiği bir süreçte, olayların akıl ve sağduyu ile çözümlenebileceğini göstererek dünya barışına önemli bir örnek olmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA, Fon No 30 10 00 Kutu No.224- Dosya No:510- Sıra No:12/1

BCA, Fon No 30 10 00 Kutu No.224- Dosya No:510- Sıra No:12/20

BCA, Fon No 30 10 00 Kutu No.224- Dosya No:510- Sıra No:12/17

BCA, Fon No 30 10 00 Kutu No.224- Dosya No:510- Sıra No:12/3

BCA, Fon No 30 10 00 Kutu No.224- Dosya No:510- Sıra No:9/1

Fransız Arşiv Belgeleri

Ministère des Affaires Etrangères, Direction des Affaires Politiques et Commerciales:

MAE, Série E Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 174, s. 66-87.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 469, s. 2-7.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.470, s. 23, 29, 124, 130.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 471, s. 28-30,102.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 472, s.1-2, 44, 59, 93.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 473, s. 79, 110-113, 228-229.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 474, s. 128, 177,182.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 475, s. 9, 12, 214.

MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 476, s. 86, 240.

Arşiv

Akademik
Bakış

37

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

Diğer kaynak Eserler

- AÇIKALIN, Cevat, "Cevat Açıkalın'ın Anıları: İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941)", Belleten, C. 56, S. 217, Aralık 1992, s. 985-1080.
- ADA, Serhan, Türk-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Hatay Sorunu (1918-1939), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- AİTA, Adnan, Le Conflit d'Alexandrette et la Société des Nations, Librairie Universelle, Damas, 2010.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), C. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1991.
- ATABEY, Figen, "Türk-İngiliz Belgeleri Işığında Hatay Sorunu'nun Çözümüne Dair Bazı Değerlendirmeler", Belgi Dergisi, C. 2, S.20, 2020, s. 2579-2594.
- ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, Top: Nimet Arsan, C.1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1981.
- AYIN TARİHİ, Suriye ve Lübnan Manda Yasası, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1936.
- BAZANTAY, De Pierre, La France et La Question d'Orient, Relations Internationales. Un Conflict de Nationalités, Document inédit, (Rapport no3) Par Monsieur Arménag Aprahamian Président du Conseil National Arménien. http://www.westernarmenia.eu/stat.gov.wa/fr/2012/Le_Sandjak_d_Alexandrette_Rapport_n3.pdf
- BİTTERLİN, Lucien, Alexandrette: Le "Munich de l'Orient" ou Quand La France Capitulait, Jean Picollec, Paris, 1999.
- BLAKE, Gerald H. ve Drysdale, Alasdair. The Middle East and North Africa: A Political Geography, Oxford University Press, 1985.
- CALLAGHAN, Debra Colon, The Thought and Role of a French Imperialist: Robert de Caix, American University of Beirut and Syria, Department of History and Archeology, France, 1998.
- DAĞİSTAN, Adil; Sofuoğlu, Adnan, İşgalden Katılma Hatay, Atatürk'ün Dış Politika Zaferi, Phoenix Yayınevi, 2008.
- DERİNGİL, Selim, Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- ERKİN, Feridun Cemal, Dışişlerinde 34 Yıl. Anılar, Yorumlar, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980.
- Gizli Celse Zabıtları (GCZ) C.IV, İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- GÖNLÜBOL, Mehmet; Sar, Cem, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.
- GÜÇLÜ, Yücel, The Question of the Sanjak Alexandretta: A Study in Turkish French- Syrian Relations, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- GÜÇLÜ, Yücel, "The Struggle for Mastery in Cilicia : Turkey, France and the Ankara Agreement of 1921", The International History Review, vol.23, n°3 (sept.2001), pp. 580-603.
- H. L., "The Sanjak of Alexandretta," Bulletin of International News, Vol.13.No.15, Jan. 23, 1937, pp. 3-7, Royal Institute of International Affairs, London. www.jstor.org/stable/25639616.
- KARACAN, Ali Naci, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 254.
- KASLİWAL, R. R., "The Foreign Policy of Turkey Since 1919", The Indian Journal of Political Science, Vol.7, No. 1/2, July-September/October-December, 1945, pp. 387-397, Indian Political Science Association, www.jstor.org/stable/42743793
- KHADDURİ, Majid, "The Alexandretta Dispute", The American journal of International Law, Vol.39. No.3, Jul, 1945, pp. 406-425. www.jstor.org/stable/2193522.

Gör

- KIENITZ, Otto J., "The Emerging Storm : "Sir Percy Loraine and Anglo-Turkish Rapprochement, 1934-1935", Penn History Review, vol.23, n°2, Printemps 2016, pp. 86-114.
- KOÇAK, Cemil, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.
- KOÇAK, Cemil, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945). C. I. İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- MASSİGLİ, René, La Turquie Devant la Guerre, Mission á Ankara (1939 - 1940), Edition Plon, Paris, 1964.
- MELEK, Abdurrahman, Hatay Nasıl Kurtuldu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- MELHEM, Edmond, "The Sanjak of Alexandretta: A Forgotten Syrian Territory", Al-Zawba'ah, Issue 9, Vol. 2 November, 1998. www.ssnp.net/index2.php?option=com_content&task=view&did=828pop=1&page=0
- OLMERT, Y., "Turkey, the Levant Question During the Second World War," Middle Eastern Studies, Vol.23, No.4, Oct. 1987, pp.437-452, Taylor, & Francis, Ltd., www.jstor.org/stable/4283204
- PEHLİVANLI Hamit; SARINAY Yusuf, YILDIRIM Hüsamettin, Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2011.
- POULTON, Hugh, Top Hat, Grey Wolf and Crescent. Turkish Nationalism and the Turkish Republic, Hurst&Company, Londres, 1997.
- SARINAY, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, CXII, S.34 Mart, 1996, s. 3-65.
- SATLOFF, Robert B., "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936", Middle Eastern Studies, Vol.22, No.2, 1986, pp.147-180.
- SONYEL, Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. I., / C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- SOYAK, Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1973.
- SOYSAL, İsmail, Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri, Belleten, S.193, C.49, s.79-109, 1985,
- SOYSAL, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- SÖKMEN, Tayfur, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- ŞİMŞİR, Bilal N., "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri," Belleten, C.XLV/1, Sayı:177/Ocak, 1981, s.157-208.
- TEKİN, Mehmet, Hatay Tarihi-Osmanlı Dönemi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- THOMAS, Martin, The French Empire Between the Wars, Manchester University Press, 2005.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ (TBMM ZC), Devre, II C.26, İçtima senesi III, TBMM Matbaası, Ankara, 1957.
- TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA 50 YIL, MONTREUX VE SAVAŞ ÖNCESİ YILLARI (1935-1939), C. IV., TC. Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1973.
- WATENPAUGH, Keith D., "The Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria," International Journal of Middle East Studies, Vol.28, No.3, Aug., 1996, www.jstor.org/stable/176392
- YERASİMOS, Stéphane, "Le Sandjak d'Alexandrette: Formation et Integration D'un Territoire," Revue de l'Occident Musulmen et de la Méditerranée, No.48-49, pp.198-202.

Gazeteler

Le Petit Parisien, 31 Ekim 1921; 7 Ocak 1937; 2, 9 Temmuz 1938; 11 Kasım 1938.

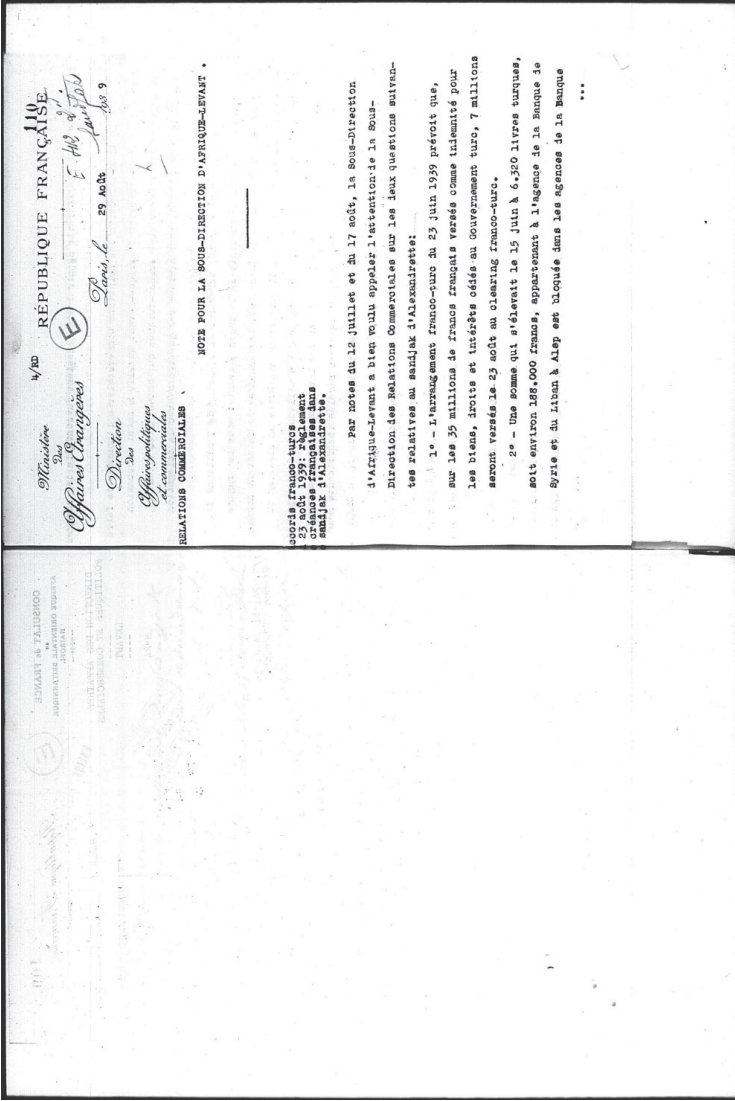
gazi

Akademik
Bakış
39
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

- Le Temps, 4 Haziran 1926.
Le Figaro, 15 Aralık 1936; 8 Ocak 1937;25, 30 Mayıs 1937.
La Croix, 16 Aralık 1937; 28 Ocak 1937.
Kurun, 8 Ocak 1937.
Ulus, 20 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 21 Şubat 1937; 23 Haziran 1939.
L'Humanité, 25 Ocak 1938; 11 Kasım 1938.
Le Matin, 11 Kasım 1938.
Paris Soir, 11 Kasım 1938.
L'Action Française, 11 Kasım 1938.
Excelsoir, 11 Kasım1938.
Tan, 10 Haziran 1939.
Son Posta, 24 Haziran 1939.
Resmî Gazete, 4/VII/ 1939, Sayı: 4249; 11/VII/ 1939, Sayı: 4255.

görsel

Ek. 1

gazi

à Antioche et à Alexandrette depuis l'établissement du contrôle des changes dans le sanjak.

La sous-direction des Relations Commerciales a l'honneur de faire savoir à la sous-direction d'Afrique-Levant qu'elle a saisi l'occasion des négociations commerciales franco-turques qui ont eu lieu à Paris du 6 juillet au 25 août, pour aborder ces questions avec la délégation turque.

Sur le premier point, versement au clearing de 7 millions de francs, la situation se présente de la façon suivante: sous le régime de l'accord franco-turc du 15 juin 1937, les décaissements se faisaient normalement par compensation privée. Il subsistait toutefois un clearing ou compte C, faiblement alimenté, à raison de 3 à 4 millions de francs par an, destinés à assurer par priorité le paiement des livres, revues et journaux français importés en Turquie. Cette somme s'est révisée insuffisante même pour cette catégorie d'importations et il subsiste, de ce chef, au Compte C un arriéré qui dépasse un million de francs. En outre et malgré les nombreux avertissements qui leur ont été donnés, des exportateurs français ont continué à vendre certaines autres marchandises par le clearing, si bien que les arriérés continuent actuellement à ce clearing et ne pouvant être débouqués par les rentrées normales dépassant, lors des négociations, 20 millions de francs.

Le nouvel accord de paiements franco-turc signé le 25 août et qui entrera en vigueur le 1er septembre, a fait une masse des arriérés commerciaux dont les arriérés du clearing représentent un cinquième environ et a décidé qu'ils seraient payés de manière générale par les soins

11

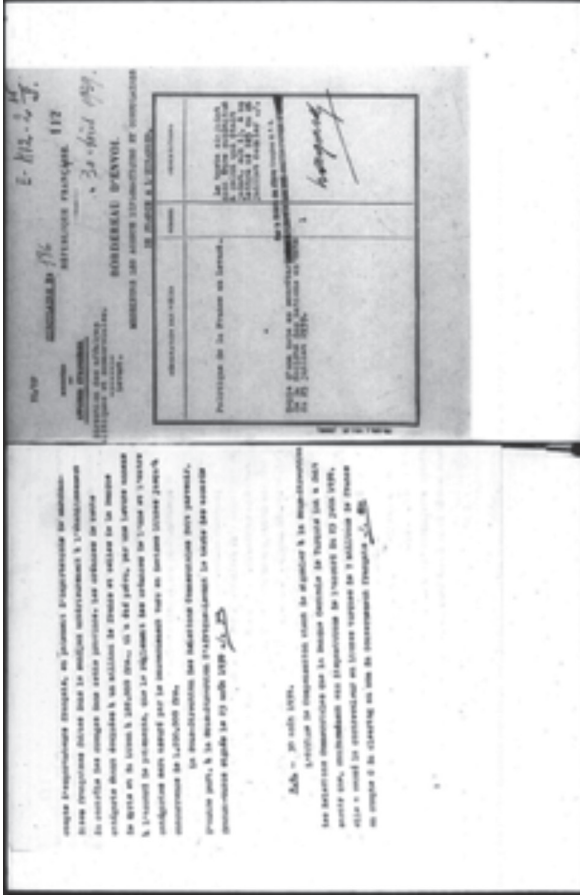
de la Société Commerciale Franco-Turque, c'est-à-dire par importation de marchandises turques en France. Cette façon de procéder comportera forcément pour les intéressés une perte sensible qui résulte du fait que les prix d'achat en Turquie sont sensiblement plus élevés que les prix de revente en France. Cette perte a été de plus de 20 % sur les dernières opérations faites par la Société Commerciale. La contrepartie en livres turques des 7 millions de francs versés au clearing, à la fin du mois d'août, viendront à la suite des ordres arriérés déjà inscrites à cette date au Compte C et risquent par conséquent de n'être pas débouqués avant un délai qui peut être de plusieurs années.

Il subsiste, il est vrai, une possibilité de débouçage sans quêttement, mais elle se réduit à une somme infime: un million de francs par an pour l'ensemble des arriérés commerciaux, soit 200.000 frs. par an pour les ordres inscrits au Compte C.

La délégation turque, en réponse aux objections que lui a faites la délégation française au sujet des pertes qui seraient ainsi subies sur les 7 millions, a répondu qu'elle n'y pouvait rien, l'accord du 25 juin ayant expressément stipulé le versement de la somme dont il s'agit au clearing.

La dernière question soulevée a trait au transfert des sommes bloquées dans les caisses d'Antioche et d'Alexandrette de la Banque de Syrie et du Liban. La délégation française a lié cette question à celle des sommes actuellement bloquées à la succursale de la Banque Centrale de Turquie à Alexandrette, pour le

...

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol.473, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s.110,111,112.

Extended Abstract

The Sanjak of Iskenderun was included in the influence zone of France in the Middle East after the First World War. During the National Struggle, with the Ankara Agreement signed between Turkey and France on October 20, 1921, Turkey's southern borders were determined, while this region was excluded from Turkish territory. According to Article 7 of the Agreement: "A special administrative regime will be established for the Iskenderun region. The Turkish descendants of this region will benefit from all kinds of facilities for the development of their culture. The Turkish language will have an official quality." The Turkey-Syria border determined in the agreement was also accepted in the Treaty of Lausanne. Meanwhile, France estab-

gazi

Akademik
Bakış
43
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

lished an autonomous administration in Hatay in accordance with the Ankara Agreement. The French mandate for Syria was approved by the League of Nations on September 29, 1923. On September 9, 1936, France ended its mandate in Syria. However, according to the agreement, France left Sanjak to Syria. Sancak was given the name Hatay by Atatürk, who showed great importance and special interest in the incorporation of the region into Turkish lands. The Turkish government sent a warning to the League of Nations on October 6, 1936, and to France on October 9, 1936, demanding that the independence given to Syria and Lebanon be given to Iskenderun and Antakya. However, France did not accept this request of Turkey. France offered to take the issue to the League of Nations, and Turkey accepted. There representative of the League of Nations, Sandler, suggested that Hatay be counted as "Entité distincte" in the report he prepared and it was accepted. On May 29, 1937, an agreement was reached in Geneva and the agreement guaranteeing the territorial integrity of Hatay was signed. On the same day, the League of Nations adopted the constitution prepared for Hatay. According to the Constitution, an independent Sanjak (Hatay) State will be established. As a result, on June 5, 1938, France left the administration in Hatay to the Turks. The Turkish-French Treaty was signed on 3 July 1938. On July 4, 1938, the first Turkish contingent entered Hatay. In August 1938, elections were held for the Hatay Assembly. At the end of the elections, 22 Turkish deputies were elected to the Hatay Assembly, which consists of 40 deputies. At the first Assembly meeting on September 2, 1938, the red-white flag of Hatay, similar to the Turkish flag with a crescent and star, was adopted. It was accepted that the name of the newly established state would be Hatay. With an agreement signed between Turkey and France on June 23, 1939, it was accepted that Hatay would be part of Turkey. In this process, Turkey, followed a strategy with patience and ensured that Hatay was given independence first and joined Turkey there after. Turkey has paid a total of 42 million francs to France in three parts in return for the investments made by France in Hatay. Turkey continued diplomatic negotiations at every stage, and as a result of following a determined strategy and policy, Hatay took its place with in the borders of Turkey as the 63rd province of Turkey on July 7, 1939.

görsel